

Utjecaj američkog feminizma na germanistiku

AZRA PLIĆANIĆ MESIĆ UDK 316.66-055.2:811

Filozofski fakultet 81'276.3-055.2

Zagreb 316.7:82.0

Stručni rad

Primljeno: 7. ožujka 2004.

Članak se bavi preobrazbom američkih njemačkih studija, kako u metodologiji, tako i tematici, pod utjecajem američkoga feminizma. Germanistika je isprva nastala u kontekstu njemačkog nacionalnog romantizma, u borbi za njemačku kulturnu samosvojnost, naspram Napoleonove vojne i političke dominacije. Od ranih germanista pa do novijeg vremena u germanistici je dominiralo gledište o njemačkom identitetu danas označeno pojmom "esencijalizma". Nacionalno-romantičarski njemački historioografi i drugi pisci 19. stoljeća gledali su na historiju njemačke literature kao na izraz prvobitnoga razvijanja njemačkog narodnog duha. Takav stav sve više osporavaju američke feminističke germanistice. One su pak i same, od sredine 80-ih, odbacile feministički esencijalizam, koji se ogledao u shvaćanju "ženstva" (Weiblichkeit) kao unitarne beskonfliktne kategorije. Umjesto spolne dihotomije prihvatile su pojam roda (gender) kao društvene i povijesne konstrukcije. Došle su do priznanja da su žene na različite načine više ili manje isključene iz dominantnog poretka ili uključene u njega, ovisno o svom klasnom, rasnom, vjerskom i etničkom porijeklu, ili čak spolnoj preferenciji i dobi. Taj teorijski i metodološki pomak omogućio je američkim feminističkim germanisticama da dovedu u pitanje ne samo tradicionalne konceptualne okvire njemačke germanistike, nego i vladajuću monokulturalnu predstavu o njemačkom društvu i kulturi. Time su američke njemačke studije razvile svoj novi identitet, bitno različit od tradicionalne germanistike.

Cljučne riječi: GERMANISTIKA, FEMINIZAM, NJEMAČKE STUDIJE

Tijekom 80-ih godina prošloga stoljeća američke njemačke studije (*German Studies*) doživjele su, pod utjecajem američkoga feminizma, duboku preobrazbu, kako u metodologiji, tako i tematici. Time se ta eminentno tradicionalna (i tradicionalistička) jezična disciplina uključila u širi korpus multidisciplinarnih (postmodernih) kulturnih studija, te si otvorila nove istraživačke perspektive, ponajprije u SAD, a onda posredno i u Njemačkoj. Međutim, prije nego se pozabavimo tim promjenama, osvrnut ćemo se ukratko na polazni koncept i razvitak germanistike, s jedne strane, i s druge na prelazak s univerzalističkog diskursa spola na dekonstrukcionistički diskurs roda u feminizmu samom.

Germanistika je rođena u kontekstu njemačkog nacionalnog romantizma. Jacob Grimm posudio je 1846. ime *Germanisten* od pravničkih studija usmjerenih na germansko umjesto rimsko pravo. Tim je pojmom obuhvatio tri discipline posvećene (re)definiranju njemačkoga identiteta – pravnu znanost, historiju i filologiju – međusobno povezane konceptom njemaštva (*Deutscheit*). Germanistika je, dakle, isprva zamišljena kao studij njemačke posebnosti, upravo nasuprot svemu drugomu, stranomu. Institucionalizirani studij njemačkog jezika i literature bio je prije rezultat nego uzrok potrage za njemačkim identitetom. Nacija, u smislu "zamišljene zajednice" (Benedict Anderson) prvo se pojavila kao literarna predodžba, prije nego se mogla studirati na sveučilištu ili postati svrhom političke borbe (Seeba, 1998: 183–85).

Od ranih germanista pa do novijeg vremena u germanistici je dominiralo gledište o njemačkom identitetu danas označeno kao "esencijalizam". Pojednostavnjeno govoreći, ono polazi od pretpostavke jednoga inherentno svojevrsnoga njemačkog karaktera, iza kojega se, u krajnjoj liniji može očitati božja volja. Nacionalno-romantičarski njemački historioografi i drugi pisci 19. stoljeća gledali su na historiju njemačke literature kao na izraz prvobitnog razvijanja njemačkoga narodnog duha (*deutscher Geist*). Najeklatantniji i najpoznatiji primjer takva ranog esencijalizma jest petotomni priručnik za učenje njemačkog jezika Theodora Heinsiusa *Theut* (1807–11). Riječ je o geneološkom mitu o germanskom bogu Teutu koji je predstavljen kao praotac njemačkog naroda. Tadašnje mitsko legitimiranje (kulturne) zasebnosti Nijemaca imao je svoju neposrednu političku svrhu u kulturnom križarskom otporu Napoleonovoj okupaciji njemačkih zemalja. Stoga se "nijemstvo" isprva koncipira i doživljava u oporbi spram prvobitno francuske kulture kao predstavnice antinjemačkoga Zapada. "Drugost" je, dakle, negativna strana "nijemstva" kao identiteta, zahvaljujući kojoj on se i mogao konstituirati (što će poslije socijalni konstrukcionisti iskoristiti u svojoj kritici esencijalizma).

Snažan pečat poslijeratnom razvitku njemačkih studija u SAD-u dali su njemački politički emigranti koji su se doselili tijekom rata i neposredno nakon rata. Među njima je tek nekoliko žena uspjelo na germanističkim odsjecima dobiti istaknute akademske pozicije, što je bio odraz tradicionalne maskulinizacije te struke, osobito u Njemačkoj. Udio žena na sveučilištima, pa i na tom području, postupno će rasti i u toj disciplini zahvaljujući postignućima američkog ženskog pokreta i prodoru ženskih studija. O "ženskom pitanju" prvi put u povijesti raspravljat će žene znanstvenice. Novi akademski *émigrés* za sobom će donijeti nove kritičke ideje i koncepte, dobrim dijelom marksističke provenijencije. Pomoću njih germanistička znanost otvorit će nove istraživačke perspektive orijentirane više društveno-historijski, za razliku od dotadašnjih formalističkih, kulturnoafirmativnih okvira, koji su općenito prevladavali na jezičnim poljima. Ti osvježujući intelektualni i društveno kritički vjetrovi počeli su privlačiti politički sve osvještenije i društveno angažiranije studente. Tako je tijekom 60-ih stasala nova generacija germanista, obrazovana na brojnim poslijediplomskim njemačkim studijama koje su vodili njemački emigranti, kritičnija spram nasljeđa i otvorenija spram širih akademskih strujanja.

Možda još važniji pomak u probijanju akademske i društvene izolacije tradicionalne germanistike u SAD učinili su pojedini imigrantski profesori krajem 60-ih i početkom 70-ih. Naime, velikom kanonu tradicionalne njemačke literature, koju su predstavljali historijski veliki Nijemci, gotovo isključivo muškarci, oni su dodali dotada nepoznatu literaturu Istočne Njemačke (Herminghouse & Benseler, 2003:201–3). Novi naraštaj američkih germanista, osobito germanistica koje u to vrijeme počinju osvajati akademske pozicije na sveučilištima, nije se više mirio s ignoriranjem "druge Njemačke". Interes za šira društvena pitanja

kod mladih sveučilištaraca potaknut je otporom ratu u Vijetnamu. Odatle potreba za interdisciplinarnom komunikacijom i suradnjom, koja nije zaobišla ni germanističke odsjeke. Tako se njemačke studije u Americi, kao najreprezentativniji predstavnik *Auslandsgermanistik*, sve više počinju odvajati od tradicionalne *mainstream* germanistike (Rau, 2001:114). U tome posebna uloga pripada američkim feminističkim germanisticama. Prodor feminizma na njemačke odsjeke preko nove generacije germanistica zapečaćen je 1974. osnivanjem udruženja Žene u Njemačkoj (*Women in German*). Odvajanje je uvjetovano, naravno, i činjenicom da ženski pokret u Njemačkoj nije praktički ostvario gotovo nikakav utjecaj na programe i kanone akademskih disciplina, posebno germanistike (Hof, 1998:69).

S druge strane, američki feminizam općenito doživjet će do 80-ih svoju unutarnju teorijsko-metodološku preobrazbu od esencijalističke do multikulturalističke paradigme. Feminizam 70-ih eksplicitno je ili implicitno polazio od pretpostavke o homogenosti ženskih interesa. Žene se trebaju udružiti u univerzalno sestrinstvo i osloboditi opresije muškaraca (Lennox, 1985:392). Zapravo su postojale dvije distinktivne političke strategije, koje su, međutim, obje bile ograničene hegemonističkim kulturnim diskursom. Jedna, koja se može označiti umjerenom, usmjeravala je ženski pokret u borbu za ista prava s muškarcima, dok je druga, radikalna ili separatistička, inzistirala na kontrahegemonističkom diskursu, antagonistički suprotstavljenom "falocentričkom" vladajućem kulturnom poretku (*women's culture, écriture féminine*). Ukratko, feminističke analize 70-ih i dobrim dijelom 80-ih tretiraju ženu kao unitarnu, odnosno beskonfliktnu kategoriju.

Takav "esencijalistički" pristup bjelačkih feministica, uglavnom iz dobrostojećih srednjih slojeva društva, doživjet će oštru kritiku od strane novih aktera feminizma – "žena boje" (*women of colour*), češće iz nižih društvenih slojeva. One su teorijski i praktički dokazivale da se ne smiju zanemariti socijalne, rasne, etničke i druge kulturne razlike među ženama. Dekonstrukcija ženskoga subjekta pokazat će da on nije tek puka kategorija svedena na biološki zadanu spolnu različitost, nego je višestruko složen, te historijski i kulturno promjenljiv. Stoga se odbacuje "biološki fundamentalizam" i uvodi pojam roda (*gender*), kao socijalne, kulturno-povijesne organizacije spolnih razlika. Odnosno, dolazi se do priznanja da su žene na različite načine više ili manje uključene u dominantni poredak ili isključene iz njega, ovisno o njihovu klasnom, rasnom vjerskom, etničkom porijeklu ili čak dobi i spolnoj preferenciji. Koju god ulogu da je biologija igrala, ona nije determinirala rod. Iskustvo "ženstva" (*femaleness*) historijski je i društveno specifično, a ne univerzalno. Pojam žene sve se više shvaća kao nestabilno i hibridno grupiranje. Tako se onda i maskulinitet i feminitet koncipiraju kao nestabilne, stalno mjenjajuće socijalne konstrukcije. To je, dalje, omogućilo da se decentrirani i rod sam i naglasi njegova povezanost s drugim socijalnim formacijama. Nove feminističke analize pokazuju kako su rasne i etničke kategorije, primjerice "bijelost" (*whiteness*) ili "nijemstvo" kritičke za proizvodnju posebnih inačica maskuliniteta i feminiteta.

Od sredine 80-ih novi feministički diskurs sve više preuzimaju američke feminističke germanistice na odsjecima za njemačke studije. Taj prodor diferencijalističkih feminističkih modela literarne i društvene analize nije tekao bez sukoba i obrane starih pozicija. Ipak, do početka 90-ih, kako pokazuju eseji u vodećoj publikaciji američkih feministkinja na tom području – *Women in German Yearbook* – nova, antiesencijalistička paradigma postala je dominantan teorijsko-istraživački okvir američkih feminističkih njemačkih studija (Lennox, 1998: 79–84). Zapravo objavljivanjem posebnog izdanja *New German Critique* 1989. Žene u Njemačkoj postavile su kamen temeljac američkonjemačkim studijama, s radikalnom promjenom perspektive i višestrukim tematskim i analitičkim posljedicama za to područje. Zajedničke brige feminizma i multikulturalizma stvorile su mogućnosti, ali i svojevrsni moralni imperativ, za promjene koje su vodile preko granica disciplina tradicionalno utemeljenih na "nacionalnim" literaturama, prema istinskom internacionalnom i interkulturalnom razumijevanju međusobno povezanih vitalnih problema (Clausen and Friedrichsmeyer, 1994:271).

Njemačka kultura i literatura mogla se sada reinterpretirati iz nove, multikulturalne "američke" optike. Njemačka literatura, naime, sebe još uvijek vidi i predstavlja kao homogenu cjelinu, kao tradiciju koju utemeljuju i obnavljaju veliki pisci (predominantno muški), čvrsto ukopani u jedinstvenu kulturnu baštinu. Za razliku od nje američka je literatura (a onda i kulturne studije) zadnjih desetljeća rekonceptualizirana u multikulturalnom smislu. Pri tome se ne radi tek o dodavanju drugih perspektiva, proširenju kanona, nego o njegovoj posvemašnjoj reviziji i reinterpretaciji, dovođenjem u pitanje ustanovljenih pojmova stvarnosti i prešutnih pretpostavki o rodu i rasi (Koenen, 1998:94). Osim toga, manjinske grupe aktivno sudjeluju i sastavni su dio multikulturalne književne produkcije. Afričkoamerička ili čak kineskoamerička literatura nema svoj pandan u sličnoj poziciji imigrantske umjetničke proze u obliku, primjerice, turskonjemačke literature. Stoga su američke feministice razvile distinktivno drugačije koncepte njemačkoga maskuliniteta i feminiteta distinktivno drugačije od koncepata njihovih njemačkih kolegica. Te druge ženu vide samo u dihotomiji žrtve naspram muškog zločinca (supozicija *Opfer/Täter*). Stavljajući u žarište pojam roda umjesto "ženstva" (*Weiblichkeit*), američke akademske feministice žensku ulogu u povijesnom razvitku društva nalaze složenom i proturječnom. One priznaju da se žene ne mogu samo tako, *en général* amnestirati od svoga sudjelovanja, pa i podupiranja opresivnih društvenih struktura i odnosa.

Socijalno aktivistički senzibilitet, koje su stekle svojim akademskim djelovanjem i angažmanom u američkim multikulturalnim kontroverzijama, američke feminističke germanistice ubrzo su usmjerile i na goruća pitanja postojećeg njemačkog društva. Rastući rasizam i ksenofobija nakon ujedinjenja samo su ih potaknuli na kritičku analizu njemačkoga kulturnog identiteta, odnosno dekonstrukciju njegovog unitarnog konzervativizma. Organizirane su konferencije i objavljivane posebne publikacije koje kritički preispituju njemačku konstrukciju "drugosti" (*otherness*), ukazujući na multikulturalne izvore i sastavnice njemačke kulture, te multikulturalnost sadašnjeg njemačkog društva (Lennox, 1998:88). Zanimljivo je u tom kontekstu primijetiti da je diskurs različitost, koji je domena ljevice u SAD, preuzela desnica u Njemačkoj (Ostendorf, 1998:36).

Taj teorijsko-metodološki pomak feminističkih američkonjemačkih studija od sredine 80-ih jasno je dokumentiran u jednom pregledu doktorskih disertacija na polju američke germanistike koje su napisale žene u razdoblju od 1980. do 2002. Od ukupno 1200 disertacija jedna trećina označena je feminističkima, i one su posebno analizirane s obzirom na svoj sadržaj i pristup. Pri tome je feministička oznaka shvaćena u širem smislu, obuhvaćajući sve radove u kojima je rod bio središnja analitička kategorija,

bez obzira na to jesu li autori žene ili muškarci. Treba, međutim, odmah reći da je udio muškaraca minimalan, u prosjeku je takav rad napisao po jedan na godinu. Pokazalo se da je broj "feminističkih" disertacija od prosječno blizu 12 godišnje tijekom 80-ih narastao na blizu 23 u sljedećem desetljeću. Dalje, mnogi naslovi iz ranijeg razdoblja izražavaju raznovrsne kompromise proizašle iz susreta nastupajućeg feminizma i kanona njemačke književnosti i teorije, koji su još uvijek predavali dominantni muški predavači na višim akademskim pozicijama. Dok su tradicionalisti težili držati se "prave teorije", odnosno literature publicirane u Njemačkoj, pružajući otpor uvođenju noviteta u vidu "stranih", američkih ili francuskih teorija, feminističke germanistice sve odlučnije su inzistirale na kritici tradicionalne *germanistike*, ponajprije zbog ignoriranja rodne perspektive. Žene, koje su još kao posljediplomske studentice nastojale dovesti u pitanje geografske i intelektualne granice *germanistike*, postupno su zauzimale akademske pozicije s kojih su mogle značajnije utjecati na promjene programa studija i doktorskih tema, barem u nekim odsjecima. "U usporedbi s mnogim disertacijama 80-ih, koje su tendirale usmjerenju na predstave žena kao ženskih žrtava ili heroina u tekstovima kanoničkih autora, doktorski projekti recentnih godina izražavaju složenije razumijevanje konstrukcija roda, i razmještaju diskursa na stvaranje značenja u kulturi i društvu." Napokon, javlja se sve više komparativnih radova, koji prevladavaju i prelaze ne samo nacionalne granice, nego i vremenske i žanrovske. To proširenje "feminizma" u smislu općih izazova spram tradicionalnih, monolitnih koncepcija kulturnog identiteta, uključuje ga u opće okrilje multidisciplinarnih kulturnih studija (Herminghouse and Bensler, 2004:204–11).

Ukratko, Američko-Njemačke studije sve se više "feminiziraju" i "amerikaniziraju", stvarajući bitno drugačiji identitet od tradicionalne *Germanistike* u Njemačkoj.

LITERATURA

Clausen, Janette and Sara Friedrichsmeyer (1995) "WIG 2000: Feminism and the Future of *Germanistik*", u: **Women in German Yearbook**, vol. 10, eds. J. Clausen and S. Friedrichsmeyer, Lincoln: University of Nebraska, pp. 267–72.

Herminghouse, Patricia and David Benseler (2004) "Overcoming Boundaries: Feminist Doctorates and Women's Careers in Germanics 1980–2002", u: **Women in German Yearbook**, vol. 19, 2004, pp. 200–51.

Hof, Renate (1998) "Gender in a Transatlantic Perspective", u: **Women in German Yearbook**, vol. 19, 2004, pp. 67–76.

Koenen, Anne (1998) "The Germanification of Black Women's Literature", u: **Multiculturalism in Transit, A German-American Exchange**, eds. Klaus J. Milich & Jeffrey M. Peck, pp. 93–107.

Lennox, Sara (1985) "Feministische Aufbrüche: Impulse aus den USA und Frankreich", u: **Frauen Literatur Geschichte**, eds. Hiltrud Gnüg and Renate Möhrmann, Stuttgart.

Lennox, Sara (1998) "Feminisms in Transit: American Feminist Germanists Construct a Multicultural Germany", u: **Multiculturalism in Transit, A German-American Exchange**, eds. Klaus J. Milich & Jeffrey M. Peck, pp. 77–92.

Ostendorf, Berndt (1998) "The Politics of Difference: Theories and Practice in a Comparative U.S.-German Perspective", u: **Multiculturalism in Transit, A German-American Exchange**, eds. Klaus J. Milich & Jeffrey M. Peck, pp. 36–66.

Rau, Petra (2001) "Germanists and Their Discontents", **Women**, vol. 12, no. 1/2001, pp. 114–18.

Seeba, Hinrich C. (1998) "Inventing the Nation: Literary Study As a Discipline of Identity", u: **Multiculturalism in Transit, A German-American Exchange**, eds. Klaus J. Milich & Jeffrey M. Peck, pp. 183–92.

INFLUENCE OF THE AMERICAN FEMINISM ON GERMAN STUDIES

AZRA PLIČANIĆ MESIĆ

Faculty of Philosophy, Zagreb

The article deals with the theoretic and methodological transformation of the American German Studies under the influence of the American feminism. Germanistik originally came into being in the context of the German national romanticism, in struggle for German cultural identity against Napoleon's military and political domination. From early germanists till recent time this discipline has been dominated by an approach to national identity later denoted as essentialist. National-romantic German historiographers and other writers of the 19th century read the history of German literature as an expression of the primary unfolding of the German spirit (deutscher Geist). The American feminists are recently disputing such an attitude. However, they themselves abandoned from the middle of the 80-ies essentialism of their own, which reflected itself in understanding of "feminess" (Weiblichkeit) as an unitarian, non-conflict category. Instead of sexual dichotomy, they accepted notion of gender, as a social and historical ever changing construction. They came to acknowledgement that the women are included or excluded from dominant orders in different ways depending on factors such as race, class, age, religion or sexual preference. This theoretical and methodological shift made it possible for the American feminist germanists to challenge not only conceptual frameworks of germanistics but prevailing image on German society and culture as well. In short, American-German Studies gradually have constituted themselves as a field whose multicultural emphases made it a discipline distinctly different from German Germanistik.

Key words: GERMAN STUDIES, GERMANISTICS, FEMINISM